

Josip Boncelj

Ob 40. obletnici smrti

Gregor Boncelj

Na pobudo g. Primoža Pegama, glavnega in odgovornega urednika Železnih niti, sem prevzel nalogo predstaviti znanega Železnikarja univ. prof. ing. Josipa Bonclja. V nadaljevanju bom, ker je večino svojega življenja preživel v Zagrebu, uporabljal ime Josip, v različnih dokumentih pa se pojavlja kot Jožef, Josef, odvisno od države, ki je dokumente izdala. Najbrž sem kot njegov edini vnuk in kot dedič njegovega arhiva tudi najprimernejši za to nalogo. Ker je Josip umrl l. 1971, ko sem bil star 15 let, se ga spominjam bolj kot dedka. Žal ni živel dovolj dolgo, da bi se pogovarjala o stvareh, ki zanimajo odraslega človeka. Ostal pa je njegov arhiv z dokumenti, ki pričajo o njegovem delovanju v različnih državah, v katerih je v svojem življenju živel.

Pri nastajanju tega prispevka je sodelovalo več ljudi, ki bi se jim rad ob tej priliki zahvalil. Najprej bi se rad zahvalil za vsestransko pomoč in sodelovanje celotni družini Demšar. Največ sem o Josipu izvedel od pokojne ge. Karoline Demšar, rojene Globočnik (1908–2005) oziroma ge. Dragice, Josipove nečakinje. Pri ge. Dragici se je Josip, kadar je bil v Železnikih, z veseljem mudil vsak dan. Od nje sem izvedel marsikatero anekdoto o svojem dedu in družini, ki bi sicer utonila v pozabo.

To tradicijo nadaljuje njena hčerka ga. Heda Demšar, ki je od svoje mame Dragice povzela tudi največ ustnega izročila.

Pomemben prispevek je dal g. univ. dipl. inž. lesarstva Jožef Demšar. Njegove pisne vire in pričevanja sem uporabil v tem prispevku.

Dragocene anekdote je dodal g. univ. dipl. inž. el. Anton Demšar.

S samo zamisljivo sem se začel ukvarjati l. 2001, ko se mi je oglasil g. Ciril Zupanc z idejo, da bi v Loških razgledih predstavili družino Boncelj. Sam je v zvezi s tem opravil kar manjšo raziskavo in mi njene izsledke poslal. Te izsledke seveda uporabljam v tem prispevku.

Za tehnično izvedbo prispevka se zahvaljujem svojemu sodelavcu univ. dipl. inž. el. Marjanu Lipovšku, ki je z veliko skrbjo digitaliziral ogromno dokumentov in fotografij, od katerih jih je v pričujočem članku objavljenih le peščica.

Vsem se za prizadevanja, ki so jih opravili v zvezi s popisovanjem življenja mojega dedka, iskreno zahvaljujem.

Rodbina Bonclj v Železnikih – pomen priimka

Izraz "buon celo" po italijansko pomeni "jasno nebo" – mirna plovba. Razumljivo je, da je ta izraz zelo znan v Italiji, saj je to izrazito pomorska država. Iz tega izraza se je razvil priimek Boncelli, ki je v Italiji dokaj znan in pogost.

Menda iz Bergama je некоč prišel v Železnike neki Boncelli, ki je nekaj vedel o železarstvu, torej o topljenju in obdelavi železove rude, saj so se s tem ukvarjali tudi v Bergamu. Gotovo je bil priden in uspešen, saj je kmalu postal premožen in ugleden. Kdaj je prišel? Če ne prej, pa gotovo v času življenja barona in fužinarja Žige Zoisa (1747–1819), saj je znano, da je prav on zvalil na Kranjsko kar precej takih, ki so potem tukaj pomagali njegovemu železarstvu, da se je lepše in hitreje razvijalo. Dobro je vedeti, da je tedanja Avstrija obsegala vso Lombardijo z mestom Milano in Benečijo z Benetkami. Italija je v današnjem republiškem obsegu nastala leta 1861. Leta 1866 smo po plebiscitu izgubili Beneško Slovenijo. Kdor je tedaj prišel iz Severne Italije, je bil še vedno avstrijski državljan, tako tudi tukajšnji ljudje. V prvem in drugem kolenu te rodovine je potem prišlo do poslovenjenja, in tako dobimo priimek Bonclj.

Fužinarji

V Zgodovinskem arhivu Ljubljana, Enota v Škofji Loki, imajo dve knjigi o popisu deležnikov na obeh plavžih in fužinah v Zgornjih in Spodnjih Železnikih. O tem piše dr. France Štukl v Loških razgledih št. 32 na str. 63–92. O tem piše tudi dr. Marija Verbič v knjigi Selška dolina (1973) na str. 101–104.

V knjigi o popisu deležnikov na plavžu in fužini v Zgornjih Železnikih že zasledimo Bonclje, kakor je lastništvo deležev – fužinarjev prehajalo na posamezne lastnike. Tako je Lorenc Boncl leta 1872 kupil enega ali dva fužinska deleža. Marija Boncl je leta

1835 z izročilno pogodbo prav tako pridobila enega ali dva fužinska deleža. Lorenc Boncl je leta 1846 po izročilni pogodbi prav tako pridobil neki delež na plavžu in fužini. Leta 1864 je Terezija Boncl po prisojilu dobila delež na plavžu in fužini. Leta 1872 je mladoletni Jožef po prisojilu dobil dva ali tri fužinske deleže na plavžu in fužini.

V knjigi je vpisan priimek Boncl, torej priimek, kakor so ga tedaj po domače izgovarjali v Železnikih. Seveda bi bilo bolj prav, da bi vpisovali priimek Bonclj, kakor je slovnično pravilno.

Življenjepis Josipa Bonclja

Mlada leta in študij na Dunaju

Josip Bonclj se je rodil 17. 7. 1884 v Železnikih. Po končani gimnaziji je odšel študirat na Dunaj na tamkajšnjo K.-k. technische Hochschule. Na dunajsko politehniko se je vpisal 2. 10. 1902 in diplomiral na K.-K. technische Hochschule 2. 4. 1908. V letu 1904 so poleg splošnih in strojniških predmetov na

Josip kot otrok.

Dunaju vpeljali še študij elektrotehnike. Zato je bilo treba za področje elektrotehnike opravljati še posebne izpite. V indeksu ima Josip v letu 1904 poleg drugih vpisane še naslednje elektrotehnične predmete: osnove elektrotehnike, električna nihanja in valovanja, električni motorji in transformatorji, električne meritve.

Na politehniku sta tedaj študirala tudi kasnejši dr. Milan Vidmar in pisatelj Ivan Cankar. Z obema se je tam dobro seznanil in ohranil stike tudi kasneje. Cankar se je sicer vpisal na politehniko, a je že po enem mesecu mislil preiti na drug študij. Postal je prvi slovenski poklicni pisatelj in je imel v takratni družbi zelo težak položaj. Na Dunaju je ostal enajst let. Leta 1909 je odšel v Ljubljano, se naselil na Rožniku (danes Cankarjev vrh) in se na Dunaj ni več vrnil. O tem poznanstvu pričata dve razglednici, ki ju je Ivan Cankar v Železnike poslal Josipu Bonclju. Ena ima datum 30. 4. 1908, druga pa verjetno 19. 3. 1908. Sedaj sta prvič javno predstavljeni.

Dr. Milan Vidmar je postal najbolj znan slovenski elektrotehnik. Bil je tudi prvi slovenski in jugoslovanski šahovski vele mojster in eden od kandidatov za svetovnega šahovskega prvaka. Igral je enakovredno z Laskerjem, Capablancu, Aljehinom in dr. Euwejem. Od naštetih sta bila šahovska amaterja le dr. Vidmar in dr. Euwe. Čeprav so mu bile dostopne najvišje šahovske časti, se je dr. Vidmar raje posvetil elektrotehniki. O tistih časih je dr. Vidmar zapisal: "S sedemnajstimi leti sem odšel na Dunaj, na tehnično visoko šolo in v šahovsko visoko šolo. V kavarni Central, znani še danes po vsem svetu kot dunajsko šahovsko središče, sem našel vse, kar si šahist želeči more." Čeprav g. Vidmar v svoji knjigi Šah piše, da je to igra, ki se igra brez materialnega ozadja, je baje tam igral za denar s samim milijonarjem Rotschildom. Josip je bil temu priča in je o tem pripovedoval v Železnikih. Dr. Vidmar je bil član Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Po njem so leta 1948 poimenovali tudi Inštitut za elektrotehniko. Napisal je 35 knjig z elektrotehnično, šahovsko in filozofsko tematiko ter avtobiografijo.

Josipov indeks.

Josipova diploma.

Razglednica, ki jo je Josipu v Železnike pisal Ivan Cankar, verjetno 19. 3. 1908.

Razglednica, ki jo je Josipu v Železnike pisal Ivan Cankar, z datumom 30. 4. 1908.

Delovanje v tujini

O Josipovih zaposlitvah pričajo potrdila o delu v posameznih podjetjih. Previde teh potrdil citiram v nadaljevanju.

Spričevalo – Brown Boveri Werke, Wien

S tem potrjujemo, da je bil g. inženir Josip Bonclj zaposlen v konstrukcijskem biroju za dinamno stroje tvrdke Vereinigte Elektrizitats A. G. od 7. junija 1909 do 30. junija 1910 in v biroju za preračunanje strojev ter preizkuševališču tvrdke Oesterreichische Brown Boveri Werke A. G. od 1. julija 1910 do 15. maja 1912 ter da se je bavil s preračunanjem in konstrukcijo deloma tudi s preiskovanjem strojev vsake vrste, tudi transformatorjev.

Gospod ing. Bonclj je izvrševal svoja dela v naše popolno zadovoljstvo ter zapušča svojo službo na lastno željo. Najtoplejše ga lahko priporočamo kot sposobnega inženirja.

Oesterreichische Brown Boveri Werke A. G.

Spričevalo – Siemens-Schuckertwerke, Nürnberg

S tem potrjujemo, da je bil g. dipl. ing. Josip Bonclj iz Železnikov (Avstrija) pri nas zaposlen v našem računskem biroju in preizkuševališču za enosmerne stroje in za konverterje kot proračunski ozioroma preizkuševalni inženir in končno kot kontrolni inženir od 15. maja 1912 do 15. septembra 1914.

Ker je bil predstojnik tega oddelka poklican v vojaško službo in je njegov namestnik izstopil, je g. Bonclj prevzel vodstvo oddelka za preračunanje enosmernih strojev in preizkuševališča za enosmerni tok ter samostojno vodil ta oddelek od septembra 1914 do konca l. 1917. Od takrat pa do danes je bil zaposlen kot namestnik predstojnika oddelka in kot predstojnik biroja.

Ves čas njegovega službovanja je izvrševal svoja dela z vso pridnostjo in strokovnim znanjem v naše polno zadovoljstvo. Njegovo osebno vedenje je bilo neoporečno.

Vsled njegovega prostovoljnega izstopa iz tvrdke zapušča g. Bonclj elektrotehnično prakso z namenom, da se nadaljnemu delu posveti v eni ljubljanski strojni tovarni.

Nurnberg, 31. oktobra 1918 Siemens – Schuckert – Werke

Sodeloval je pri projektiranju motorjev za nemško ladjo Deutschland. Ta ladja je imela nato v drugi svetovni vojni zanimivo usodo. Ker je bila v začetnih bojih druge svetovne vojne poškodovana, so jo v pristanišču Kiel popravili in prekrstili. Sam Hitler je zahteval, da ladjo prekrstijo. Menil je, da bi bil moralni učinek na nemško ljudstvo zelo slab, če bi se potopila ladja, ki

ji je ime Deutschland, to je Nemčija. Zato so oklopnico prekrstili in ji dali ime Lutzow. To je bilo tem bolj potrebno, ker je Nemčija po pogodbi z Rusijo odstopila ruski mornarici izvrstno novo križarko z istim imenom, in tako je bila ta prodaja skrita. Ta dogodek kaže na to, kako tesno je bilo med letoma 1934 in 1939 sodelovanje med Hitlerjevo Nemčijo in Stalinovo Rusijo.

Iz besedila zadnjega potrdila je razvidno, da se je Josip leta 1918 odpravil v Ljubljano. Zaposlil se je v podjetju Strojne tovarne in livarne, d. d., Ljubljana. Spet bom citiral spričevalo, ki govori o njegovem delu v Ljubljani.

Delovanje v Ljubljani

Spričevalo – Strojne tovarne in livarne

Gospod ing. Josip Bonclj, docent univerze v Ljubljani, rojen 17. 7. 1884 v Železnikih, je bil vodilni direktor našega podjetja od 1. oktobra 1918 do 30. septembra 1925.

Leta 1918 je skupno z Jadransko banko v Ljubljani sodeloval pri ustanovitvi našega podjetja, ki obstoji iz štirih tovarn in ki je razen železo in kovinolarne ter zvonarne prevzelo v svoj fabrikijski program tudi izdelovanje požarnih brizgalnic in armatur za vodo, paro in za ladje, kakor tudi izdelovanje transmisij, vodnih turbin, strojev za obdelovanje lesa ter železnih in pločevinastih konstrukcij.

Od prvega začetka pa do svojega izstopa je gospod ing. Bonclj posvetil vse svoje moči notranji in zunanji organizaciji podjetja, ki se je pod njegovim vodstvom znatno razširilo. Omenimo tu pred vsem njegovo delo za povečanje in modernizacijo delavnic, uvedbo celotnega notranjega poslovnega reda po izkušnjah inozemske industrije in zgradbo zunanje prodajne organizacije. Posebno pohvalno pa bodi navedeno, da je gospod ing. Bonclj uspešno in spretno vodil podjetje v časih največjih kriz, s tem, da je v prvih letih previdno odstranil in omilil vse nevarnosti in škode, ki so pretile vsled neprestanega delavskega gibanja, ter da je pozneje uvidevši težak položaj vsled tuje konkurence neumorno deloval na izvedbi carinske zaščite za naše izdelke, kar se mu je tudi v polni meri posrečilo.

V znak priznanja je vsled tega 5. redni občni zbor dne 21. maja 1924 izvolil g. ing. Bonclja v upravni svet ter ga dne 1. aprila 1925 imenoval poslovodečim članom uprave.

Gospod ing. Bonclj je izstopil iz našega ravnateljstva, da se lahko intenzivno posveti svoji univerzitetni službi, dočim v našem podjetju še nadalje deluje kot upravni svetnik in kot član komisije za tehnično in komercialno organizacijo.

Gospodu docentu ing. Josip Bonclju se tem potom zahvaljujemo za njegovo požrtvovalnost ter mu želimo za bodočnost vse najboljše.

V Ljubljani, dne 30. septembra 1925, Strojne tovarne in livarne, d. d., Ljubljana

O njegovem delu v Strojnih tovarnah in livarnah piše Slovenski biografski leksikon takole: "Bil je vodja in reorganizator Strojne tovarne in livarne v Ljubljani, ki jih je reorganiziral iz obrtniškega značaja na moderni industrijski sistem."

Josip s sodelavci,
Josip je prvi z leve.

Imenovanje za docenta na Tehnični fakulteti v Ljubljani

Na predlog dr. Milana Vidmarja je bil Josip 31. 1. 1923 imenovan za vseučilišnega docenta na Tehnični fakulteti vseučilišča v Ljubljani. O tem piše v Strojniškem vestniku 45 takole:

Univerza v Ljubljani je bila ustanovljena s posebnim zakonom 23. 7. 1919, ki je imel samo štiri člene, zadnji se glasi: Ta zakon stopi v veljavo, ko ga kralj podpiše, obvezno moč pa dobi, ko se razglasi. Ob ustanovitvi je imela pet fakultet: teološko, pravno, filozofsko, tehnično in medicinsko. Na samem začetku je imela Tehnična fakulteta oddelke za stavbenike, za strojnike (elektrotehnike), za kemike, za rudarje, za kulturne tehnike, za geodete in za zavarovalne tehnike. Fakulteta je do jeseni 1921 gostovala v različnih poslopih, nato pa se je preselila v novo zgrajeno posloppje današnje stare tehnike ob Aškerčevi cesti.

Spomladi leta 1926 je bilo v okviru Tehnične fakultete ustanovljenih 11 inštitutov in imenovanih 11 predstojnikov, in sicer: za uporabno matematiko (prof. dr. Rihard Zupančič), za fiziko (Kušar, v letu 1929 prof. dr. Rihard Zupančič), za mineralogijo, geologijo in nauk o zemljiščih (prof. dr. Karol Hinterlecher), za kemijo (prof. dr. Maks Samec), za jamomerstvo in geodezijo (prof. Dimitrij Frost), za tehnično mehaniko (prof. dr. Alojz Kralj), za elektrotehniko (prof. dr. Milan Vidmar), za splošno strojeslovje (Josip Bonclj, v letu 1929 brez predstojnika), za gradbeno inženirstvo (prof. dr. Jaroslav Foerster), za arhitekturo (prof. Ivan Vurnik) in za rudarstvo (prof. Aleksej Kopylov). V knjigi z naslovom Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929, ki je bila izdana ob desetletnici ljubljanske univerze, Inštitut za splošno strojeslovje ni več omenjen. Inštituti so se leta 1937 preimenovali v zavode.

V študijskem letu 1921/22 so ostali vsi predmeti iz prejšnjih let, prišel pa je nov predmet in nov predavatelj: Josip Bonclj: mehanska tehnologija III, ter nekateri drugi novi predmeti, pri čemer predavatelji v seznamu predavanj niso bili najavljeni:

- vodni stroji,
- vodne in zračne črpalke,
- kalorični stroji,
- centrifugalne sesalke, ventilatorji in kompresorji.

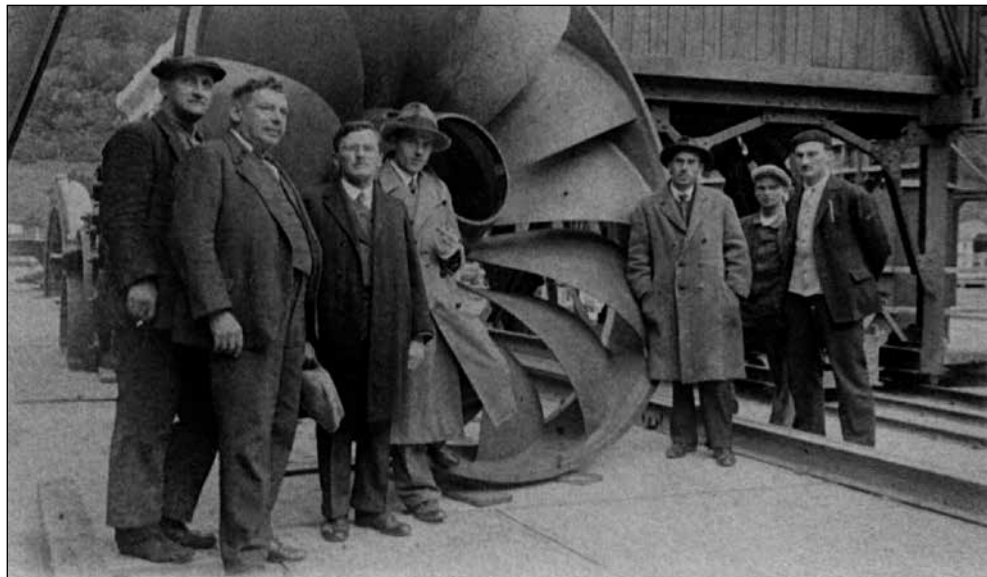
V študijskem letu 1922/23 je prevzel predmet centrifugalne sesalke, ventilatorji in kompresorji dr. Milan Vidmar, ki je kot elektro-strojni inženir doktoriral leta 1909 prav na področju centrifugalnih črpalk. Od 1. 2. 1923 naprej je bil na Univerzi v Ljubljani redno zaposlen docent Josip Bonclj, ki pa je 31. 11. 1927 odšel na Tehniško fakulteto v Zagreb. Izbor strojniških predmetov je bil nekaj let nespremenjen, v študijskem letu 1927/28 pa so bili nekateri predmeti razširjeni in dodani nekateri novi:

- strojni deli in dvigala,
- Josip Bonclj: parni stroji in termodinamika.

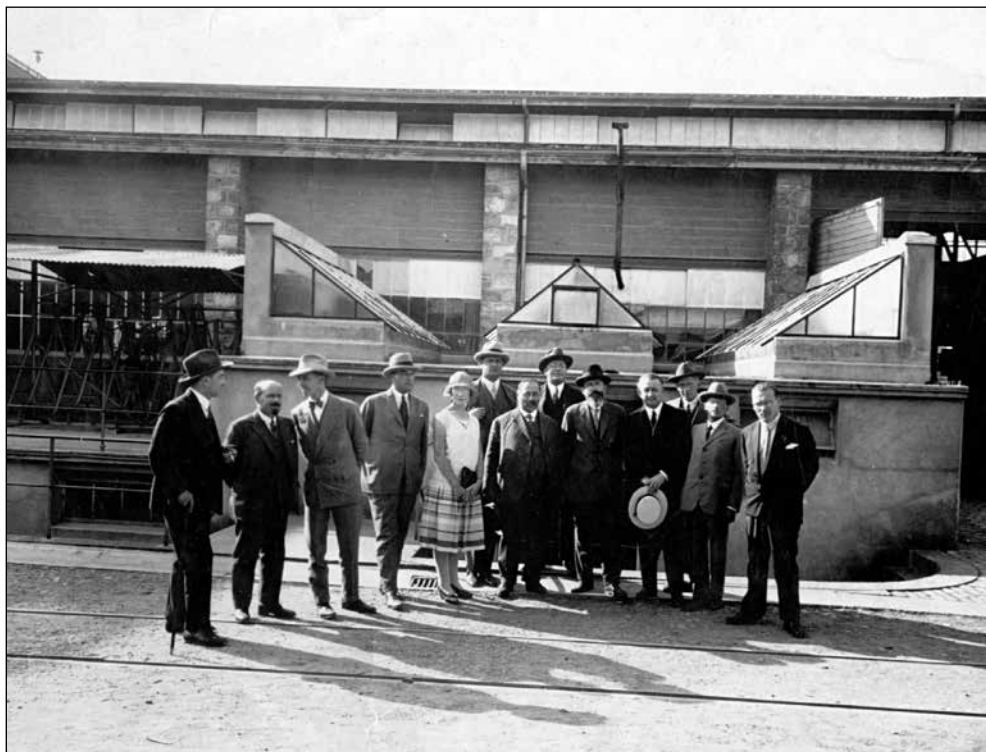
Spet za kratek čas v tujini

Tokrat se je mudil v Atelier des charmilles s. a. Turbines hydrauliques v Ženevi v Švici. To sodelovanje je potekalo avgusta in septembra 1926. Tu je sodeloval kot inženir za kontrolo kakovosti pri inštalaciji

turbine v kraju Mendia-Hernani v Španiji, v kraju Beznau v Švici in v Vethonu v Franciji. Ukvarjal se je tudi z avtomatsko regulacijo na Kaplan-Charmillesovih turbinah.

Josip s sodelavci, Josip je tretji z leve.

Josip s sodelavci, Josip je drugi z desne.

Josip z družbo, Josip je prvi z desne.

Dr. Franjo Kogoj,
dr. Amalija Kogoj
(roj. Sonc) in
Josip v Parizu
20. 10. 1926.

Selitev v Zagreb

Imenovanje za rednega profesorja na Tehnični fakulteti v Zagrebu

Na osnovi razpisa je bil Josip leta 1927 izbran za univerzitetnega profesorja na Univerzi v Zagrebu. Iz priloženega dokumenta je razvidno, da je kralj Aleksander imenoval Josipa Bonclja za rednega profesorja za elemente strojev in dvigal na Tehnični fakulteti Univerze v Zagrebu. Na internetu preberemo naslednje:

S preoblikovanjem Tehnične visoke šole v Tehnično fakulteto v sklopu zagrebskega vseučilišča leta 1926 se zgodi tudi kadrovska in materialna okrepitev Katedre za elemente strojev. Ko je bil 28. 10. 1928 ing. Josip Boncelj končno imenovan za rednega profesorja za predmet konstrukcija strojnih delov, so bili vzpostavljeni pogoji za delovanje zavoda. Katedra se je preimenovala v Katedro strojnih delov, priključena pa ji je bila Katedra za dvigala. Ing. Josip Boncelj zasnuje leta 1928 Zavod za konstrukcijo strojnih delov in postane njegov predstojnik. Zavod je prevzel bogato zbirko strojnih delov, ki je nastajala od leta 1919 z obdarovanji, in zbirko načrtov strojnih konstrukcij, ki so bile darilo specialnih tovarn inozemske industrije. Osnovan je bil tudi laboratorij za znanstveno preučevanje strojnih delov. Pomembno je, da so se iz tega laboratorija kasneje razvili mnogi laboratoriji sedanje fakultete, ki so dobili pomoč tudi v opremi. V tem času je laboratorij spremenil ime v Laboratorij za strojne elemente.

Josip Boncelj je bil predstojnik zavoda od leta 1928 do leta 1946 in Hrvatje ga štejejo za enega od ustanoviteljev zagrebske tehnične fakultete.

Njegovo Veličanstvo

Aleksandar

po milosti Božjoj i volji narodnoj

Kralj Srba, Hrvata i Slovenaca

Na predlog Gospodina Ministra Prosvete

blagovolio je ukazom, Svojim od današnjeg poslati

Na redovnog profesora za elemente strojeva i prenosila i dizala na

Tehničkom Fakultetu Univerziteta u Zagrebu, sa pravima činovnika 3. grupe I. ka-

tegorije, Josipa BONCLJA, docenta Univerziteta u Ljubljani, činovnika 8. grupe I.

kategorije.

u ~~Beogradu~~ Topola, 28. oktobra *19* 27. godine

Br. 14846.

*Do naredbe
Ministra Prosvete
Mik. S. Polovna*

Kralj Aleksander imenuje Josipa za rednega profesora.

Zaradi imenovanja za rednega profesorja na Univerzi v Zagrebu se je družina Bonclj pripravljala na selitev v Zagreb. Josip se je odločil, da bo v Zagrebu zgradil družinsko hišo. Pri znanem akademskem arhitektu Hugonu V. Schellu je naročil izdelavo gradbenih načrtov. Leta 1928 je dobil gradbeno dovoljenje in zgradil za tiste čase zelo moderno dvonadstropno vilo. Opremljena je bila s centralno kurjavo na koks, mestnim plinom in telefonom. Domnevam, da se je družina Bonclj, takoj ko je bila gradnja končana, z Wolfove ulice št. 10 v Ljubljani preselila v Zagreb, na sedanjo Andrijevičevo 3.

Drugo svetovno vojno je torej Josip preživel v Zagrebu v takratni NDH (Nezavisna država Hrvatska). Nadaljeval je z delom rednega profesorja. Takrat se je zgodil tudi najbolj travmatičen dogodek v družini Bonclj. Konec leta 1944 je bil Josipov sin Joško Bonclj aretiran in odpeljan v zapor na Savski cesti. Josip je sicer vedel, da Joško pomaga N. O. F. (Narodni osvobodilni fronti), vendar je domneval, da redarstvo tega ne ve. Citiram začetek Josipove izjave, ki najbolje ilustrira takratno dogajanje. Izjava je v originalu v hrvaškem jeziku in sem jo po svojih močeh prevedel.

"Koncem leta 1944 je bil moj sin Josip aretiran s strani vojnega redarstva zaradi ilegalnega dela. Moja dolžnost je bila, da naredim vse, da rešim svojega sina pred ustaškim terorjem. Toda od zunaj ga nisem mogel nikakor braniti, ker nisem vedel, kakšna je obtožnica. V tej stiski me je moj asistent opozoril na tovariša I. B., uradnika Upokojenskega urada, ki je bil znan po tem, da rad pomaga ljudem, ki jih preganjajo ustaši."

Josipova hiša v Zagrebu, ulica Stanka Andrijeviča 3.

Ta gospod je posredoval, da je Josip sploh dobil podatke o tem, česa je njegov sin Joško obtožen. Josip je navezal stike z bivšim domobranskim častnikom F. Z., ki se je kljub temu, da je veliko tvegalo, podal na vojno redarstvo. Pri tem obisku je skušal ta častnik izvedeti čim več o obtožbah, ki so bremenile Joška. Hkrati je poskušal prepričati takratne oblasti, da obtožbe ne morejo biti resnične, saj naj bi mu bilo znano, da se dr. Joško Bonclj kot matematik ukvarja izključno z znanstvenimi problemi. Najvažnejše pri tem pa je bilo, da je ta častnik uspel izvedeti, kakšne so obtožbe proti Jošku. Obtožen je bil sodelovanja z znanimi komunisti, dajanja pomoči in organiziranja odbora, s pomočjo katerega bi partizani prevzeli podjetje, v katerem je delal. S pomočjo teh informacij je Josip lahko pripravil obrambo svojega sina. Joško je bil obsojen samo na eno leto taborišča. Odstranili so ga z liste talcev. Sicer bi bil 10. 2. 1945 obešen.

Po ustnem izročilu naj bi pri tem posredoval tudi zagrebški nadškof g. Alojzij Stepinac (1898–1960), ki ga je Josip osebno poznal. Prosil ga je za pomoč in posredovanje. Težko je danes presoditi, kdo je odločilno vplival na to, da je bil dr. Joško Bonclj rešen. Po končani drugi svetovni vojni je Josip Bonclj ob t. i. Stepincovem procesu dal izjavo o dobrih delih nadškofa Stepinca in o pomoči njegovemu sinu. V naslednjih dneh so ga odpustili z univerze in ga prisilno upokojili. Monsinjur Stepinac je ostal v Zagrebu, kjer so mu leta 1946 sodili. Obsojen je bil na prisilno delo, v resnici pa je moral v hišni pripor v rodno vas.

Najmlajši Josipov sin Primož Bonclj je v Zagrebu maturiral leta 1938. Nato se je vpisal na Medicinsko fakulteto v Zagrebu in 15. 1. 1944 diplomiral. Mobiliziran je bil v domobranstvo NDH. Od tam je prestopil v partizane in vojno končal kot zdravnik XII. udarne divizije. Po drugi svetovni vojni so ga, čeprav ni bil nikoli član partije, zadržali v JLA, kljub temu da se je ves čas želel demobilizirati. Leta 1961 mu je to končno uspelo in od takrat je delal kot zdravnik kirurg v bolnišnici v Mariboru, Susedgradu in Celju. Ker je zbolel za hudo zlatenico, kirurškega dela ni mogel več opravljati in je do upokojitve leta 1982

delal na Skupnosti zdravstvenega in pokojninskega zavarovanja v Ljubljani.

Upokojenec

Ministrstvo industrije in rudarstva Narodne vlade Hrvaške je 28. 1. 1946 sprejelo sklep, da se dr. Josip Bonclj, redni profesor Tehnične fakultete v Zagrebu, s 27. 12. 1945 upokoji s pravico do pokojnine, ki mu glede na leta službe pripada.

To je bil seveda izjemen čas. Druga svetovna vojna je pustila za seboj razdejanje. Začela se je obnova, pri kateri pa so kadri najpomembnejši. Morda se je nova država le prelahko odrekla uslugam človeka Josipovega znanja in praktičnih izkušenj iz laboratorijev in industrije v tujini. Toda to je bil čas, ko so

stavbni mizarji postajali ministri, univerzitetne profesorje pa so na hitro upokojevali.

Nekateri so se le zavedli, da bi bilo povsem odreči se uslugam človeka Josipovega kova velika škoda. Povabili so ga k sodelovanju kot upokojenca. In Josip je sicer v omejenem obsegu nadaljeval z znanstvenim delom. Več let je še delal na fizikalnem inštitutu za standardizacijo. Bil je eden tistih, ki so v novi državi postavljali tehnične standarde.

V tem času je na prošnjo sodelavcev Inštituta Jožef Stefan napisal knjigo o tem največjem slovenskem znanstveniku.

Josipa tudi v tujini niso pozabili. 24. 5. 1960 je Kemijsko-fizikalna družba organizirala v fizikalnem inštitutu univerze na Dunaju predavanje z naslovom O fiziku Jožefu Stefanu in njegovem znanstvenem življenjskem delu. O tem priča objavljeno vabilo.

Josip v laboratoriju leta 1956.

Josip v laboratoriju leta 1960.

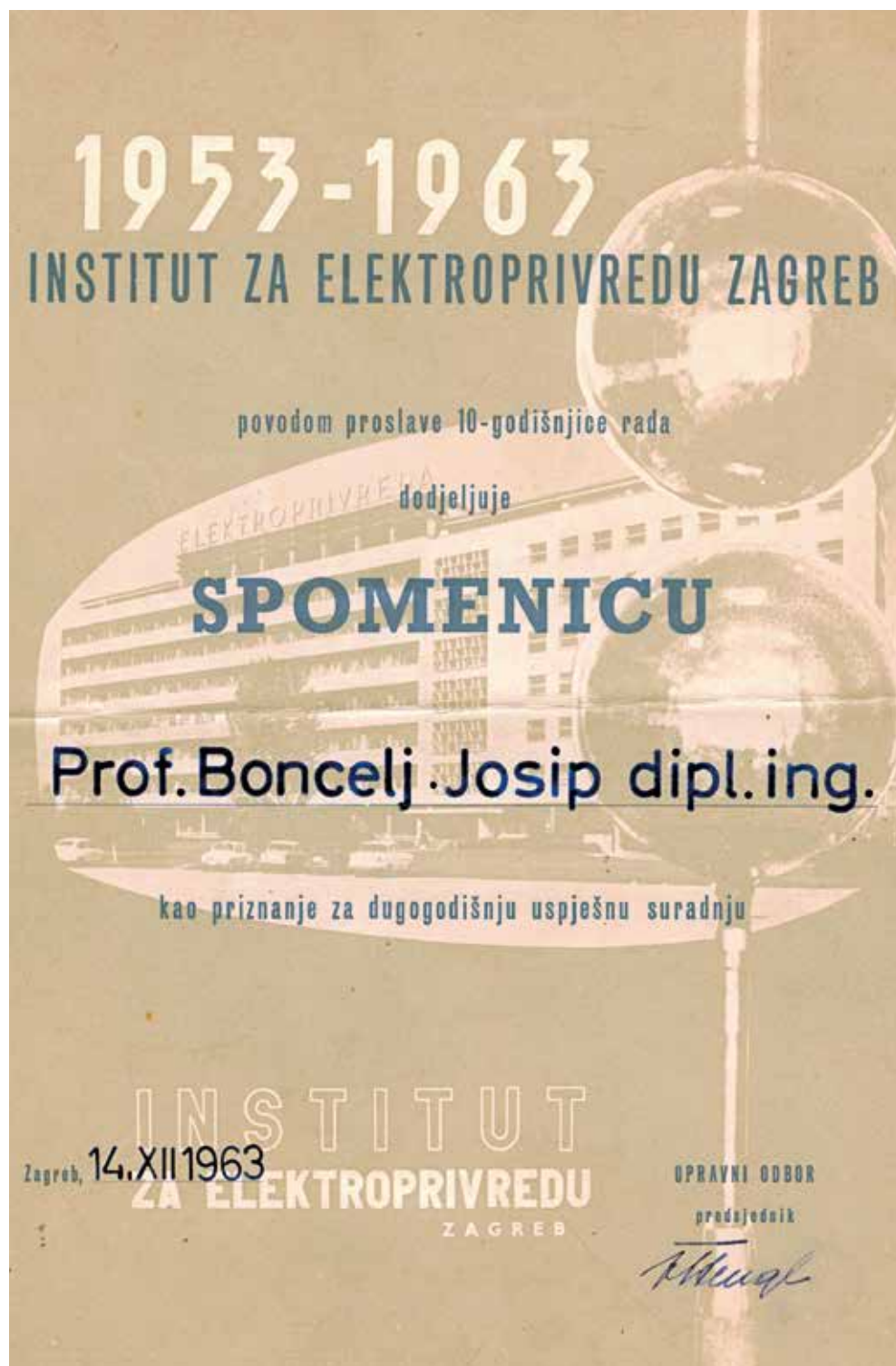
CHEMISCH - PHYSIKALISCHE GESELLSCHAFT
 IX, Strudlhofgasse 4 + Telephon 327533
 gemeinsam mit dem
NOTRING DER WISSENSCHAFTLICHEN VERBÄNDE ÖSTERREICHS
 I, Judenplatz 11

EINLADUNG

zum Vortrag des Herrn
 Prof. Ing. J. BONCELJ (Zagreb)
 über
**„Der Physiker Josef Stefan und sein
 wissenschaftliches Lebenswerk“**

am Dienstag, den 24. Mai 1960 um 18 Uhr im großen
 Hörsaal des II. Physikalischen Instituts der Universität Wien IX,
 Strudlhofgasse 4

Vabilo na Josipovo predavanje na Dunaju leta 1960.

Priznanje za požrtvovalno in uspešno delo.

Družinska anekdota pravi, da je z ene od teh poti v tujino pretihotapil takrat v Jugoslaviji prepovedano knjigo Milovana Đilasa Novi razred (New class).

Institut za elektroprivredu mu je ob desetletnici obstoja leta 1963 podelil spomenico kot priznanje za dolgoletno uspešno sodelovanje.

Fakultet strojarstva i brodogradnje v Zagrebu pa mu je ob petdesetletnici visokošolskega pouka strojništva in ladjedelništva leta 1969 v Zagrebu podelila priznanje za požrtvovalno in uspešno delo.

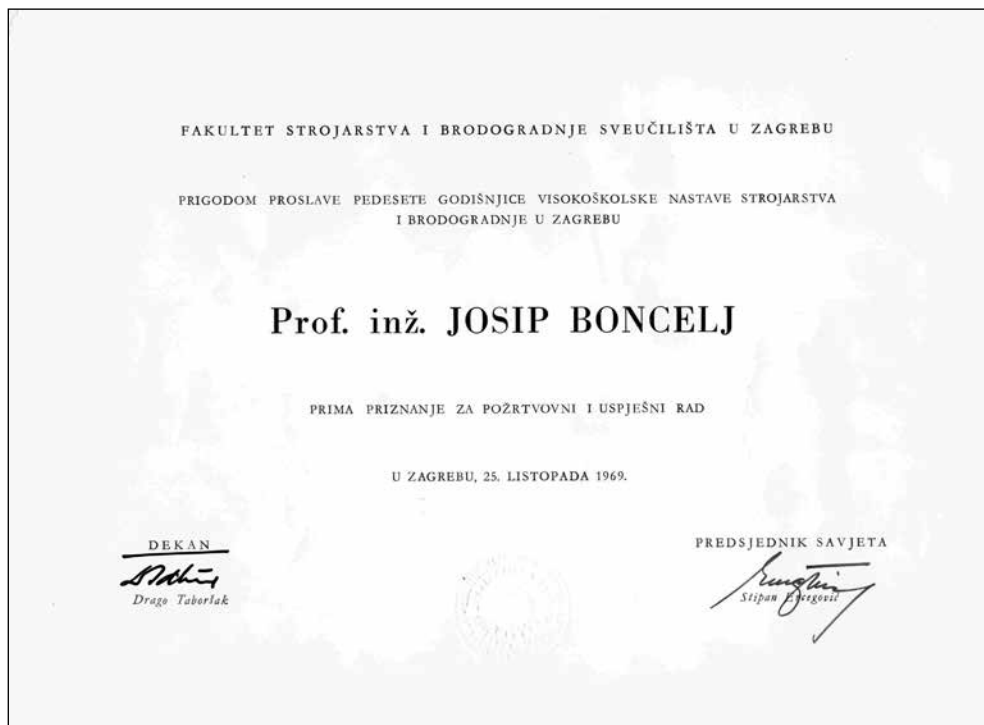
V tem času je živel upokojsensko življenje v Zagrebu, seveda pa sta z mamo Mileno vsako poletje prišla v Železnike. Sam si večkrat zastavim vprašanje, zakaj se ni nikoli za stalno vrnil v Železnike. Najbrž je za to več razlogov. Eden je gotovo ta, da je bilo pritličje hiše nacionalizirano, v prvem in drugem nadstropju so stanovale stranke s stanovanjsko pravico, tako sta bili zanj na razpolago le dve sobi. Kopalnice v hiši še vedno ni, voda je v vsakem nadstropju le na enem mestu. V Zagrebu je imel več udobja, čeprav so tudi v mansardo zagrebške hiše vselili stranko s

stanovanjsko pravico. Ker je imel skromno pokojnino, je z veliko težavo vzdrževal le hišo v Zagrebu in hiše v Železnikih ni bilo mogoče adaptirati. Leta 1962 je mama Milena umrla. Pokopana je v Železnikih v družinskem grobu. Josip prav tako ni bil več najboljšega zdravja, zato se je le še redko podal na kako pot. Ker ni mogel več živeti sam, je zadnji dve leti preživel pri svojem sinu Primožu in njegovi družini v Celju, kjer je leta 1971 umrl. Pokopan je seveda v Železnikih v družinskem grobu.

Pomen Jožefa Stefana

Ker veliko Slovencev pozna ime Jožefa Stefana le po inštitutu v Ljubljani, naj na kratko predstavim najpomembnejše delo Jožefa Stefana, to je zakon o sevanju črnega telesa.

Stefanov zakon je doslej edini temeljni naravoslovni zakon, ki ga je odkril kak Slovenec. V tuji literaturi ga večkrat imenujejo kar avstrijski fizik,

Priznanje za dolgoletno uspešno sodelovanje.

Josip in
Milena Bonclj.

v resnici pa je bil Slovenec, fizik, matematik in pesnik z avstrijskim državljanstvom. Bil je vsestranski znanstvenik. Ukvarjal se je z mehaniko, optiko, kaloriko, magnetizmom, elektriko. Na teh področjih je objavil 93 razprav.

Pojem črnega telesa je leta 1859 v znanost vpeljal Gustav Robert Kirchhoff (1824–1887), sicer elektrotehnikom bolj znan po Kirchhoffovih zakonih (1845), ki so poimenovani po njem. Črno telo je definiral kot telo, ki pri dani temperaturi najmočnejše seva, oziroma ki absorbira vse sevanje, ki nanj vpade.

V matematični obliki se zakon glasi takole:

$$J = \sigma \times T^4$$

Gostota izsevane moči črnega telesa je premo sorazmerna četrti potenci temperature. Pri tem pomeni J gostoto moči (W/m^2 – wattov na kvadratni meter), T je absolutna temperatura (K – stopinje Kelvina), sigma pa je Stefanova konstanta sevanja $5,67 \times 10^{-8} \text{ W/m}^2\text{K}^4$ ($\text{W/m}^2\text{K}^4$ – wattov, ulomljeno s kvadratnim metrom Kelvin na četrto).

Prav bi bilo, če bi ta zakon poznal sleherni slovenski maturant.

Do zakona je prišel eksperimentalno, ko je primerjal sevanje platinaste ploščice, segrete enkrat do belega žara pri 1473 stopinjah Kelvina, drugič pa le

do rdečega žara pri 798 stopinjah Kelvina. Sevanje je bilo v prvem primeru 11,9-krat večje kot v drugem.

Iz enačbe $11,9 = (1473/798)^x$ je izračunal vrednost $x = 4,05$.

Stefanova meritev je bila dokaj natančna in za 10,8 % manjša od današnje vrednosti.

Stefanov učenec Ludvig Edward Boltzmann (1844–1906) pa je leta 1884 zakon tudi teoretično izpeljal po termodinamični poti in zato je zakon znan kot Stefanov oziroma Stefan-Boltzmannov zakon. Z uporabo tega zakona o sevanju je Jožef Stefan prvi pravilno izračunal temperaturo na površju Sonca – 5586 stopinj Celzija.

Naj končam to predstavitev s kratkim Stefanovim verzom iz leta 1859:

"Nekaj bode zmeraj še ostalo, da ne bomo vedeli, zakaj?"

Knjiga Jožef Stefan in njegovo delovanje na področju elektrotehnike

Po upokojitvi je Josip Bonclj ohranil stike z znanstveniki doma in v tujini. Na prošnjo sodelavcev Instituta Jožef Stefan v Ljubljani je spisal knjižico z naslovom Jožef Stefan in njegovo delovanje na področju elektrotehnike. Domneval je, da je Stefanov

zakon sevanja dovolj poznan, manj pa je znana Stefanova dejavnost v elektrotehniki. To je zbral v knjižici Jožef Stefan in njegovo delovanje na področju elektrotehnike. Knjigo je izdala Elektrotehniška prosveta Slovenije v Ljubljani leta 1960.

Naj omenim le dva Stefanova prispevka k razvoju elektrotehnike, ki ju obravnava ta knjiga. Leta 1888 je Stefan objavil svojo zadnjo razpravo s področja magnetizma, v kateri obravnava proizvajanje močnih magnetnih polj. Stefan je ob tej priliki izračunal, da je najprimernejša topa stožčasta oblika konic, in od takrat imajo najmočnejši elektromagneti takšne konice, s tem da se je že pozabilo, kdo je prvi predlagal takšno rešitev. Kot med osjo in stranico stožca je 54 stopinj in 44 minut. Leta 1935 so v Upsali zgradili elektromagnet, ki doseže med konicama polje 7 T (Tesla).

Jožef Stefan se je vključil tudi v izračun indukcijskega koeficienta zračnih tuljav.

James Clerk Maxwell (1831–1879) je leta 1873 odkril zakone elektrodinamike in jih zapisal v znamenitih Maxwellovih enačbah. Teh enačb niti relativnostna teorija Alberta Einsteina (1879–1955) ni spremenila. Maxwellov izračun indukcijskega koeficienta zračnih tuljav pa se ni dobro ujemal z rezultati merjenja. Stefan se je potrudil Maxwellove račune preveriti, da bi našel napako. Pri tem je ugotovil, da se niso vrinile samo računске napake, temveč da sta v formuli napačna tudi dva numerična koeficienta. Ta formula se danes imenuje Stefanova formula in se uporablja za izračunavanje dušilnih tuljav brez železa.

Pa pripustimo k besedi prof. Bonclja in povzemimo uvod v njegovo knjižico Jožef Stefan.

Josipova knjiga Jožef Stefan in njegovo delovanje na področju elektrotehnike.

Uvod v knjigo Jožef Stefan in njegovo delovanje na področju elektrotehnike

Ta knjižica obvešča našo javnost, da dr. Jožef Stefan ni bil samo svetovno znani fizik, temveč tudi velik elektrotehnik svoje dobe. Vsebina knjižice se opira na bogato dokumentacijo, ki dokazuje posamezne navedbe, vendar je pisana lahko razumljivo tudi za elektrotehnika začetnika. Knjižica naj pomaga, da mladina spozna velikana duha, da bo nanje ponosna in jih bo imela za vzgled.

Navada je, da se avtorji v uvodu zahvalijo sodelavcem, ki so prispevali ali pomagali pri vsebini dela. V primeru te knjižice avtor ni imel takih sodelavcev, imel pa je po drugi strani še mnogo važnejše sotrudnike, ki so omogočili objavo avtorjevega dela in jih je zato prav tako treba imenovati.

Predvsem se avtor zahvaljuje univ. prof. dr. tech. ing. Romanu Ponižu, glavnemu uredniku Elektrotehniškega vestnika, ki je sprejel za objavo v reviji zaradi njene važnosti za jugoslovansko kulturo celo razpravo o Stefanu navzlic njeni obširnosti. Če ne bi bilo urednikove uvidevnosti, bi rokopis še sedaj počival v predalu avtorjeve pisalne mize. Drugi važni sotrudniki pa so tisti, ki so se zavzeli, da so organizacije našega elektrogospodarstva priporočile in podprle izdajo te knjižice. Tu je treba predvsem omeniti tov. ing. Vekoslava Korošca, direktorja Elektrogospodarske skupnosti Slovenije, ki je širokogrudno pokrila dodatne stroške izdaje. Pri tem pa so učinkovito posredovali in pomagali tudi tov. ing. Miloš Brelih, direktor zajednice jugoslovenske elektroprivrede v Beogradu, tov. ing. Herman Mattes, direktor Instituta za elektroprivredno v Zagrebu, in tov. ing. Franjo Kovač od Zajednice elektroprivrednih poduzeća Hrvatske v Zagrebu. Vsem se avtor najiskreneje zahvaljuje, ker so pomagali, da se našemu Jožefu Stefanu postavi nov spomenik.

Tudi Elektrotehniška prosveta Slovenije, ki je knjižico založila, se je potrudila, da pospeši izdajo in jo opremi v najlepši obliki.

V Zagrebu, 12. decembra 1959

Avtor

Odnos Josipa Bonclja do Železnikov

Klub temu da je Josip že kot 18-letni mladenič Železnike zapustil, se je v svoj rojstni kraj celo življenje zelo rad in pogosto vračal. Razglednice, ki mu jih je pisal Ivan Cankar, so naslovljene na Železnike (Eisern), Kranj. Verjetno je Josip vse svoje počitnice preživljal tudi v Železnikih, vendar se v kraj za stalno ni nikoli vrnil.

Zelo rad je zahajal tudi na Ratitovec. O tem pričajo fotografije in vpisna knjiga, kjer so konec julija 1932 vpisani Milena Bonclj, hči nekdanjega učitelja Sonca, dr. Anton Sonc, eden od Mileninih bratov, zdravnik v Ljubljani, Joško Bonclj, ki je

takrat v Zagrebu študiral pravo, ter dijak Primož Bonclj.

Zvon na Ratitovcu

9. 8. 1925 je bila na vrhu Ratitovca slovesno odprta Krekova planinska koča. Da bi kaj naredil za svoj domači kraj, je dal Josip tedaj uliti primerno velik bronast zvon za to kočo. Podaril ga je Planinskemu društvu za Selško dolino in ta zvon je potem v veliki megli zvonil, da je planince usmerjal h koči. Ko je bivša jugoslovanska vojska (vojska kraljevine Jugoslavije) to kočo leta 1940 začasno zasedla, je dotedanji upravitelj kočje Drago Dolenc moral kočo zapustiti in

tedaj je iz nje odnesel vpisno knjigo in ta zvonec.

Naj tukaj popravim zapis, ki ga je objavil Jože Dolenc v Železnih nitih št. 3 pod naslovom Vpisna knjiga nekdanje Krekove kočje na Ratitovcu pripoveduje. Tu piše, da je bil ing. Joža Boncelj direktor livarne v Trbovljah. V resnici je bil, kot je napisano v tem prispevku, Josip Boncelj ravnatelj Strojnih tovarn in livarn v Ljubljani.

Naj od tu naprej citiram g. Jožeta Dolenca:

"Kočo so julija 1940 izpraznili, celoten inventar (jedilni pribor, posteljnino) razprodali (večino stvari so kot najbližji sosedje pokupili Podgorci), mojo oče pa si je kot poslednji oskrbnik od celotne imovine izgovoril le dve v tistem negotovem času neuporabni stvari. Predstavniki takratnega Slovenskega planinskega društva g. Tiplič mu je željo izpolnil in mu oba zelena predmeta tudi izročil v last in posest. Prvi od omenjenih predmetov je zdaj že legendarni zvon, ki sta ga moj oče in njegov najmlajši brat Radovan na nosilih prinesla v dolino. Od takrat dalje je bilo zvonu namenjeno častno mesto na vrtni uti pri domači hiši. Legendarni zategatelj, ker se ga še kar nekaj ljudi spominja, bodisi še z Ratitovca bodisi iz naše nekdanje gostilne na Jesenovcu oz. v Njivah.

Ne morem reči, ali je pokojni ata z zvonom imel kakšne posebne načrte. Kar koli je že z njim nameraval (da bi ga npr. postavili pred novo zgrajeno kočjo), ostalo je pri starem. Članom društva je, kot se to žal vse prerado dogaja, nekaj prišlo navzkriž. Ata je po kratkem postopku zapustil društvo, zvon je ostal na vrtni uti v nalašč zanj narejenem lesenem minizvoniku vse do takrat, ko sem uto zaradi dotrajanosti moral podreti. S takrat še živim očetom sva se dogovorila, da zvon ob priliki 90-letnice društva nesem na Ratitovec, nato pa naravnost v muzej. Doživel sem sicer še nekaj protestnih medklicev nevednežev, češ da zvon spada na Ratitovec in podobno, a se mi nanje ni zdelo vredno odgovarjati. In tako je ratitovski zvon svojo pot za zdaj končal v muzeju v Železnikih, kjer bi bilo nujno treba osnovati še planinsko zbirko, kajti planinska kočja navsezadnje ni najustreznejši prostor za takšne predmete."

Naj kot Josipov vnuk dodam, da se mi postavitev zvona v muzej v Železnikih, torej v sosednjo zgradbo, od koder je Josip začel svojo pestro življenjsko pot, zdi primerna, ne pa edina rešitev. Tudi postavitev na Ratitovec, kamor je Josip prvotno zvon namenil, se mi zdi sprejemljiva.

Od leve proti desni: Josipov vnuk Gregor Boncelj, pravnik Andraž Velkavrh, Josipova slika iz leta 1924, pravnik Blaž Velkavrh ob legendarnem zvonu v muzeju v Železnikih, 10. 7. 2010.

Prvotna koča na Ratitovcu.

Planinska družba na Ratitovcu, Milena je prva z leve, Josip je drugi z desne.

Milena in Josip pod Ratitovcem.

Stroji za izdelavo risalnih žebličkov in paličnih sponk

Okrog leta 1925 je Josip nabavil stroje za izdelavo risalnih žebličkov in paličnih sponk. Namestil jih je v svoji delavnici v Bonceljnovi hiši, kjer je bil nekdanj konjski hlev. Zaposlil je dve delavki, Mihaelo Luznar in Beto Čemažar, občasno pa še nekaj drugih delavcev. Stroje je vzdrževal orodni mehanik Janko Šmid.

Josip je pač mislil, da bi bil razvoj kovinarstva za Železnike primeren, saj je to star fužinarski kraj, njegovi predniki so bili stara fužinarska družina. Njegova ideja je bila, da bi tisti od treh sinov, ki bi imel težave v šoli, delal na teh strojih. Vendar je sin Joško postal univerzitetni profesor na Ekonomski fakulteti v Ljubljani, sin Marko univerzitetni profesor na Tekstilni fakulteti v Zagrebu, sin Primož, moj oče, pa je postal zdravnik kirurg.

Zaradi tega in ker se je z odhodom v Zagreb odmaknil od Železnikov, je leta 1930 te stroje prodal Niku Žumru, ki je s temi stroji proizvodnjo nadaljeval. Predal mu je tudi naslove kupcev, ki jih je našel na območju Jugoslavije. Niko Žumer je najel nekaj novih delavcev, za vzdrževanje strojev pa je zaposlil Janka Šmida in Viktorja Siminčiča.

Ti stroji so bili v slabem stanju in dolgo hranjeni v neprimernih prostorih. Sedaj pa z veseljem zapišem, da je Muzejsko društvo Železniki stroj za izdelavo papirnih sponk obnovilo, trenutno pa poteka obnova stroja za izdelavo risalnih žebličkov. Z obnovo se ukvarja dr. Janez Rihtaršič, o tem pa pričata tudi fotografiji strojev. Čeprav smo kot družba v težki ekonomski situaciji, je vseeno prav, da za svojo tehnično in kulturno dediščino skrbimo tudi na ta način.

Ti stroji so bili tehnična osnova novoustanovljene zadruga Nove industrije kovinarjev v Železnikih, kar je odprlo pot kovinski industriji v Selški dolini.

To so bili le prvi stroji zadruga Niko, iz katere so nastala kasnejša podjetja Niko, Domel in Tehtnica.

Josip na dvorišču hiše pred delavnico, kjer so bili prvotno nameščeni stroji.

Stroj za izdelavo papirnih sponk pred obnovo.

Obnovljen stroj za izdelavo papirnih sponk.

Risalni žeblički iz delavnice Josipa Bonclja.

Merjenje radioaktivnosti vzorcev vode iz Železnikov

V letu 1963 je Josip izkoristil znanstva s sodelavci Nuklearnega inštituta Jožef Stefan. V analizo jim je poslal vzorce vode iz Železnikov. Z veliko verjetnostjo domnevam, da so bili vzorci vzeti iz vodnjaka, ki stoji v kotu dvorišča zgradbe Na plavžu 57 v Železnikih. Najbrž je hotel ugotoviti, ali bi se dalo to vodo uporabiti v zdravilne namene. Tu so rezultati takratne analize:

Po uparevanju in separaciji smo izvršili merjenje vzorcev vode. Primerjemo smo izvršili tudi meritve vodovodne vode iz mestnega vodovoda Ljubljana.

1. Meritev alfa sevalcev

Vzorci vode iz Železnikov so vsebovali po cca. 35 x E-12 C (kiri) / +, - 30 % / radija-226 + potomcev na liter vode. Vzorci vodovodne vode pa so imeli polovico manj.

2. Meritev beta in gama sevalcev skupno

1 liter vode iz Železnikov je skoraj brez vseh beta in gama sevalcev, to je cca. 1 x E-13 C/l. Vodovodna voda pa ima cca. 40-krat več.

Ugotovitev:

Vzorci analizirane vode ne vsebujejo večjih količin radioaktivnih snovi kot navadne vode.

Karakteristično za termalne vode pa je količina plina radona v vodi. Te analize nismo mogli izvršiti, ker se prisotnost tega plina lahko ugotavlja le v teku 12 ur po zajetju. Zgornje analize pa smo izvršili v mesecu decembru 1962. Mnenja pa smo, da bi bila ta analiza negativna, upoštevajoč rezultate izvršenih analiz.

*Ljubljana, dne 7. 1. 1963
ing. Janez Kristan*

Ideja o malih hidroelektrarnah

Takoj po koncu druge svetovne vojne je Josip predlagal, da bi kazalo izkoristiti potencial manjših rek in potokov, takih, ki tečejo tudi skozi Železnike, in na njih postaviti male hidroelektrarne za lokalno oskrbo z električno energijo.

Takrat so ga precej robato zavrnilo, da bomo elektriko dobivali iz velikih elektrarn, postavljenih na veletokih v Sovjetski zvezi. Seveda se je to dogajalo še pred letom 1948, torej pred resolucijo Informbiroja. Idejo je uresničil Josipov sorodnik univ. dipl. inž. Joža Demšar s svojo elektrarno Davča 2.

Hiša Na plavžu 57

V tretji številki Železnih niti je arhitektka Vesna Hrvatin pod naslovom Arhitekturni biser v Selški dolini (Bonceljnova hiša in Trg pred plavžem v Železnikih) temeljito predstavila hišo in projekt njene prenove. Naj jo popravim le v tem, kako je bilo z nacionalizacijo in pozneje z denacionalizacijo hiše. Piše, da je bila hiša po postopku denacionalizacije v devetdesetih letih 20. stoletja vrnjena v last družine Bonclj. V resnici je stvar nekoliko drugačna in precej zapletena.

Nacionalizacija

Po drugi svetovni vojni je Josip slutil, da bi utegnili priti do nacionalizacije premoženja, zato je podaril svojo hišo Na plavžu 57 svoji ženi Mileni Bonclj ter svojim trem sinovom Jošku, Marku in Primožu. Darilna pogodba se je pri upravnem organu izgubila. Leta 1958 je bilo celotno prtiličje hiše nacionalizirano. Najprej se je odločba o nacionalizaciji nanašala na Josipa, kasneje pa so darilno pogodbo priznali, in tako je bilo premoženje nacionalizirano Mileni in njenim trem sinovom. Ostali deli zgradbe niso bili nacionalizirani, pač pa je oblast vanje vselila stranke, ki jim je dodelila stanovanjsko pravico.

Kakor je opisano v Železnih nitih št. 6, sta se leta 1940 v hišo Na plavžu 57 vselila mladoporočenca Francka in Franc Čemažar. Tu so se jima rodile štiri hčerke. Franc je v Železnikih tudi umrl, Francka pa je zadnja leta svojega življenja preživela v Celju.

V drugo nadstropje je nova oblast vselila družino Primožič. Josip je dal v preostalih dveh sobah, ki so jih pustili lastnikom, podreti peči. Bal se je, da bi utegnila oblast v te preostale prostore vseliti organe ljudske milice. Zadeva je uspela in Josip je od sicer velike hiše uspel ohraniti dve sobi.

Leta 1966 so bile iz nacionalizacije izvzete tri kleti in veža, ki je glavni vhod v hišo. Glede veže je bil sklenjen kompromis, da jo lahko lastnik prodajalne in skladišča koristi za skladiščenje trgovskega blaga, vendar mora biti veža vedno prehodna za lastnika. Ta kompromis je zabeležen tudi v zemljiški knjigi.

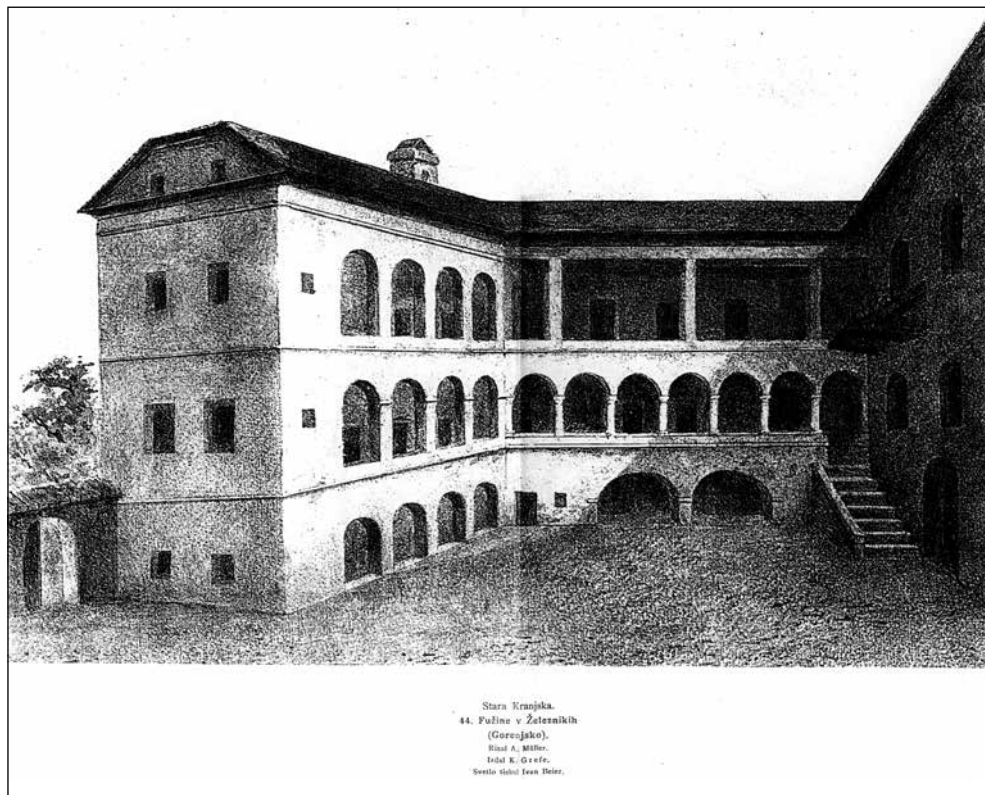
Leta 1989, pred prvimi demokratičnimi volitvami, je takratno trgovsko podjetje ABC Pomurka DO

Loka, TOZD Prodaja na drobno, to trgovino, ki ji je bila dodeljena brezplačno, prodalo fizični osebi. Sploh so svoje male prodajalne po Gorenjski prodali ali oddali v desetletni najem.

Denacionalizacija

1. 4. 1993 smo dediči po denacionalizacijskih upravičencih Gregor Boncelj, Alma Boncelj in Mira Boncelj vložili zahtevo za denacionalizacijo preostalih prostorov v pritličju hiše v naravi. Postopki so tekli pred naslednjimi inštancami: Ministrstvo za kulturo, Vrhovno sodišče, Okrožno sodišče v Kranju, spet Ministrstvo za kulturo, Upravno sodišče in Ministrstvo za kulturo.

14. 5. 2008 je po 15 letih sodnih postopkov sklep o odškodnini za nacionalizirano premoženje, ki ga ne moremo dobiti vrnjenega v naravi, postal pra-

Zgodovinska risba hiše Na plavžu 57.

Vhodna vrata hiše
Na plavžu 57 z
vidnima inicialkama
J. B., 48 je stara
hišna številka.
10. 7. 2010.

Josip v svoji hiši
Na plavžu 57
za pisalno mizo.

vnomočen. Od denacionalizacijskih upravičencev Milene Bonclj, Primoža Bonclja, Marka Bonclja in Jožeta Bonclja so odškodnino priznali le Jožetu Bonclju. Da te država prizna za upravičenca, je treba izpolnjevati več pogojev. Eden od njih je jugoslovansko državljanstvo v času odvzema premoženja. Ta pogoj izpolnjujejo vsi štirje upravičenci. Naslednji pogoj je slovensko državljanstvo ob času smrti. Leta 1948 je namreč potekal vpis državljanov v državljansko knjigo. Joško Bonclj se je takrat že poročil in se preselil v Ljubljano. Tako je tu vpisan v državljansko knjigo in se je ob smrti štel za slovenskega državljanja. Ostali Milena Bonclj, Marko Bonclj in Primož Bonclj so vpisani v državljansko knjigo v Zagrebu in so se ob smrti šteli za hrvaške državljane. Kaj porečete na to, dragi Železnikarji, mamu Mileno Republika Slovenija ob smrti šteje za hrvaškega državljanja. Zakon pa ne zahteva slovenskega državljanstva, ampak vzajemnost z Republiko Hrvaško. Tako so omenjeni trije sicer upravičenci, vendar z Republiko Hrvaško še nismo podpisali vzajemnosti. Zakon o denacionalizaciji (ZDen) v 12. členu govori tudi o nadomestnih upravičencih; če fizična oseba ni upravičenec, je to lahko zakonec ali potomec. V našem primeru pa mi statusa nadomestnega upravičenca niso priznali.

Da ilustriram: Ker je bil moj oče Slovenec, rojen v Ljubljani slovenskim staršem, je pa imel leta 1948 prijavljeno stalno bivališče v Zagrebu, ga Republika Slovenija smatra za hrvaškega državljanja, čeprav je od konca druge svetovne vojne živel v Sloveniji. Republika Slovenija ga je vabila na volitve, mu izdajala osebne dokumente (osebno izkaznico, potni list, vozniško dovoljenje), mu dodelila EMŠO 10109195-00319, tu se je tudi poročil, izdala mu je odločbo o upokojitvi, mrliški list, opravila po smrti zapuščinsko razpravo, izdala sklep o dedovanju – ko pa je treba vračati odvzeto premoženje – glej ga zlomka – postane pokojnik hrvaški državljan, čeprav je umrl pred osamosvojitvijo Slovenije.

58. člen Zden pravi, da mora biti odločba organa prve stopnje (odločba o denacionalizaciji) izdana in vročena upravičencu najpозneje v enem letu po

vložitvi pravilno sestavljene vloge. Če bi se ta rok spoštoval, zapleta z državljanstvi ne bi bilo. ZDen je bil namreč leta 1998 spremenjen in v 9. člen so zapisali načelo vzajemnosti, ki ga prej ni bilo: "Če je imela fizična oseba iz 3., 4. in 5. člena tega zakona na dan 9. 5. 1945 jugoslovansko državljanstvo, je tuj državljan upravičenec do denacionalizacije le, če je taka pravica priznana tudi slovenskim državljanom v državi, katere državljan je upravičenec."

Mama Milena na Dolencovem jezu v Železnikih s sinovoma; stoji Joško, sedi Primož. Približno leta 1932.

Mama Milena na Dolencovem jezu v Železnikih.

Vlada Republike Slovenije je na 129. redni seji dne 4. 7. 2007 določila besedilo Predloga zakona o zaključku postopkov vračanja podržavljenega premoženja. Predlog v 2. členu naj bi neke krivice popravil. Glasi se takole: "Za osebe iz prvega odstavka 9. člena ZDen, ki so bile rojene na območju sedanje Republike Slovenije in katerih starši so bili rojeni na območju sedanje Republike Slovenije, se šteje, da so upravičenci do denacionalizacije, ne glede na pogoj vzajemnosti iz prvega odstavka 9. člena ZDen." Predlog zakona je doživel veto v Državnem svetu in žal ni bil sprejet.

Tako sem po 15 (z besedo: petnajstih) letih pravedanja leta 2008 dobil odškodnino le po pokojnem Jošku Bonclju v nezaslišani višini 4.656,71 EUR in nato še amortizacijski načrt, po katerem bom do leta 2016 dobival vsake pol leta približno 300 EUR. Taka je torej odškodnina za 70,86 m² podržavljenega poslovnega prostora. Tudi to odškodnino predstavljajo v glavnem obresti, ki tečejo od spremembe ZDen leta 1998. Seveda se od te odškodnine plača dohodnina. Stvar je torej zabavna. Premožjenje ti odvzamejo, ko pa ti po 50 letih za odvzeto določijo simbolično odškodnino, se od te odškodnine plača dohodnina. Zakon namreč določa metodologijo, po kateri se določa odškodnina,

ki znaša približno eno tretjino tržne vrednosti. Zakon določa tudi, da iz naslova nezmožnosti uporabe v času nacionalizacije ne pripada nobena odškodnina. Stroški petnajstletnega pravedanja so po oceni znašali 2.500 EUR, tu pa niso upoštevani številni dnevi dopusta, ki sem jih preživel v škofjeloškem in ljubljanskem arhivu, na Geodetski upravi, ob zemljiški knjigi in podobno. Tako vsoto denarja je direktor kakšne večje slovenske banke skupaj z nagrado zaslužil v 3 (z besedo: treh) dneh, kakšen deževen ponedeljek in torek ter nato sončno sredo. Celoten postopek denacionalizacije od vloženega zahtevka do izplačila celotne odškodnine pa bo torej trajal od leta 1993 do leta 2016, torej 23 (z besedo: triindvajset) let. Če pa bomo s Hrvaško podpisali sukcesijo po Jugoslaviji, bo treba postopek revidirati. Isto velja, če bi parlament sprejel predlog Zakona o zaključku postopkov vračanja podržavljenega premoženja.

Prireditve v hiši Na plavžu 57

Na pobudo Turističnega društva Železniki se je na arkadnem dvorišču te hiše odvilo kar nekaj kulturnih prireditev. Naj jih naštejemo:

Dvorišče hiše Na plavžu 57 pred prireditvijo leta 2004.

Leta 2000	na otvoritvi 38. Čipkarskih dni sta nastopila Janez Lotrič in Tone Potočnik
Leta 2001	na otvoritvi 39. Čipkarskih dni sta nastopila Slovenski oktet in kvartet klarinetistov
Leta 2002	na otvoritvi 40. Čipkarskih dni sta nastopila Janez Lotrič in Tone Potočnik
Leta 2003	na otvoritvi 41. Čipkarskih dni je nastopil Adi Smolar
Leta 2004	na otvoritvi 42. Čipkarskih dni je nastopil kvartet Saksofobija
Leta 2005	v sklopu 43. Čipkarskih dnevov je nastopil Janez Hočevar - Rifle z igro Rifletov šuštar
Leta 2005	pesniški maraton Mavrica neba
Leta 2006	v sklopu 44. Čipkarskih dnevov je nastopil Dare Valič v predstavi Al ena al dva
Leta 2006	pesniški maraton Mavrica neba

Janez Lotrič v akciji leta 2000.

Janez Lotrič, Andreja Kenda in Josipova pravnuka Andraž in Blaž Velkavrh leta 2002.

Notranjščina hiše Na plavžu 57 po prireditvi leta 2002.

Kulturni spomenik

Leta 1986 je Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine izdelal študijo o tej hiši in konservatorske opredelitve. Leta 1990 je bil celotni stari del Železnikov razglašen za kulturni spomenik. Takratni lastniki so o tem dobili odločbo. Ker naj bi hiša služila javnemu namenu, sem se kot večinski lastnik z Občino Železniki od leta 2001 večkrat pogovarjal o odkupu. Občini Železniki sem od leta 2001 do leta 2006 podal štiri ponudbe za odkup, vsako z veljavnostjo šest mesecev. Arhitektka Vesna Hrvatin je pripravila idejno zasnovo za celovito adaptacijo Boncljnovne hiše, faza 2, in nato še faza 3. Projekt prenove je bil predstavljen v Železnih nitih 3, avtorica projekta je to prenovo 6. 10. 2004 predstavila tudi na seji Občinskega sveta Občine Železniki, v proračunu Občine Železniki so bila že načrtovana sredstva za odkup, vendar do dogovora ni prišlo.

Od leta 2008 potekajo prizadevanja za to, da bi Boncljnovno hišo razglasili za spomenik državnega pomena (EŠD 5998). Josip je za časa svojega življe-

nja vztrajal, da se v nekaterih prostorih ohranijo poslikave na stenah in na stropovih, tako da so ostale take, kot so bile v njegovih mladih letih.

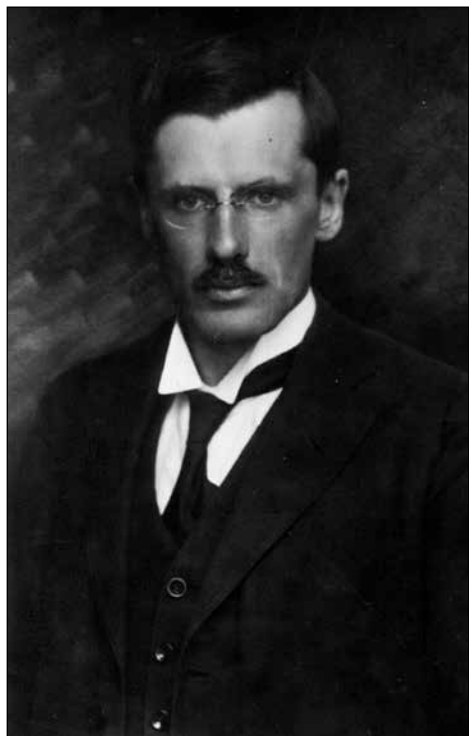
Družina

Josip Bonclj se je rodil 17. 7. 1884 v Železnikih očetu Jožefu in materi Tereziji, roj. Gavbe. 28. 12. 1909 se je poročil z Mileno Bonclj, rojeno Sonc, hčerko Avguste Sonc in učitelja Antona Sonca. Umrli je 5. 1. 1971 v Celju. Pokopan je v Železnikih v družinskem grobu.

Milena Bonclj se je rodila 25. 1. 1891 v Ljubljani. Umrla je 10. 2. 1962 v Zagrebu. Pokopana je v Železnikih v družinskem grobu. Njena sestra Amalija Sonc se je poročila z dr. Franjem Kogojem, ki je bil svetovno znani dermatolog, član Kraljevske akademije znanosti iz Londona in avtor večjega števila medicinskih knjig. V družini Sonc sta bila še dva brata, dr. Stanko Sonc, ki je bil znan zdravnik, in ing. Stanislav Sonc.

Družinska slika približno leta 1934. Od leve proti desni stojijo: Joško Bonclj, Anton Globočnik, Milena Bonclj, Joško Demšar, Dragica Demšar, Josip Bonclj, Marko Bonclj. Sedijo: Primož Bonclj, Milica Globočnik, Mira Globočnik.

Josip v najboljših letih.

Josipovi sinovi pred hišo v Zagrebu: od leve Marko, Joško in Primož.

V zakonu so se Mileni in Josipu rodili trije sinovi. 26. 1. 1911 se je na Dunaju rodil Jože (Joško) Boncelj. To je tisti Joško, ki je v naši zgodbi s pomočjo očeta Josipa leta 1945 za las ušel smrti. Leta 1929 je maturiral v Ljubljani in leta 1935 diplomiral na zagrebški Pravni fakulteti. Zavarovalno tehniko je študiral v šolskih letih 1937/38 ter 1938/39 na Tehniški visoki šoli v Pragi in na Dunaju. V prvih po-vojnih letih je služboval pri Zavarovalnem zavodu Slovenije v Ljubljani kot vodja aktuarskega oddelka in kot vodja oddelka za likvidacijo škod. Leta 1950 je začel delati na Ekonomski fakulteti kot docent za predmet zavarovanje. Med drugim je opravljal funkcijo dekana, predstojnika katedre za ekonomsko politiko itd. Napisal je okrog sto samostojnih publikacij in člankov v slovenščini, srbohrvaščini, nemščini in francoščini. Za svoje strokovno in znanstveno delo je dobil številna odlikovanja, priznanja in nagrade. Posebej omenjamo državno odlikovanje sklada Borisa Kidriča. Napisal je več knjig, med njimi Zavarovanje izvoznih kreditov, Ekonomika zavarovalstva, Zavarovalna ekonomika itd. Leta 1939 se je v Ljubljani poročil z Almo Škerl (roj. Šturm). O njem in o mami Mileni piše Jože Dolenc v 3. številki Železnih niti. Umril je 23. 7. 1986 brez potomcev. Pokopan je na Žalah v Ljubljani.

29. 5. 1913 se je v Nürnbergu rodil Marko Boncelj. Postal je univerzitetni profesor na Usnjarski in na Tekstilni fakulteti v Zagrebu. Poročil se je z Miro Vajda. Umril je 15. 3. 1988 brez potomcev. Pokopan je v Železnikih v družinskem grobu.

10. 10. 1919 se je v Ljubljani rodil Primož Boncelj. To je tisti Primož, ki mu posmrtno odrekajo slovensko državljanstvo. Postal je zdravnik kirurg. Leta 1955 se je na Brezovici pri Ljubljani poročil s Pavlo Kompare. Umril je 26. 11. 1990. Za njim sem ostal sin Gregor, avtor tega prispevka in Josipov edini vnuk. Primož je pokopan v Železnikih v družinskem grobu. Imam dva sinova Andraža in Blaža in vsi radi zahajamo v svet pod Ratitovcem. Po svojih močeh smo začeli obnavljati hišo v Železnikih, tako obstaja upanje, da bodo Josipovi potomci morda le zaživel v Železnikih.

Pečat Josipa Bonclja.

Epilog

Upam, da sem v tem prispevku podal pregled skozi življenjsko zgodbo svojega deda in jo dokumentiral, kolikor je to za precej let nazaj sploh mogoče. Pri pisanju sem se v največji možni meri naslanjal na dokumente, katerih manjši del je tu tudi predstavljen. Josip je živel in delal v več državah in sistemih. V avstro-ogrski monarhiji, v Nemčiji, v Državi Srbov, Hrvatov in Slovencev, v Kraljevini Jugoslaviji, v Nezavisni državi Hrvaški, v Demokratični federativni Jugoslaviji, v Federativni ljudski republiki Jugoslaviji in v Socialistični federativni republiki Jugoslaviji. Sodeloval je pri ustanavljanju dveh univerz. Delal je v gospodarstvu v svetovno priznanih podjetjih, na različnih inštitutih in ni imel težav s prehajanjem med univerzitetno in gospodarsko sfero, kar dandanes izpostavljajo kot težko izvedljivo. Kjer koli pa je bil, ni pozabil svojega rojstnega kraja Železnikov, kamor se je vedno vračal k sorodnikom in prijateljem. Mogoče so Železniki z njim imeli človeka evropskega formata mnogo pred idejo o združenih Evropi.

Stara Vrhnika, julija 2010

Gregor Bonclj

Viri:

Josip Bonclj: *Jožef Stefan in njegovo delovanje na področju elektrotehnike*. Ljubljana: Elektrotehniška prosveta Slovenije, 1960.

Francka Varl: *Naši književniki in njihova dela*. Maribor: Obzorja.

Boris Prikrič: *Nevidni sovražnik na Atlantiku*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1961.

Milan Vidmar: *Šah*. Ljubljana: samozal., 1932.

Edmond Paris: *Jezuiti – skrivna vojska papeštva*. Mengeš: Ciceron, 2008.

Matija Tuma: *Ustanovitev univerze v Ljubljani, Začetek visokošolskega pouka strojništva*. Strojniški vestnik 45.

Jože Dolenc: *Vpisna knjiga nekdanje Krekove koč na Ratitovcu pripoveduje: Ratitovec, ti raj doline, stražar si naše domovine*. Železne niti 3 (2006), str. 209–219.

Vesna Hrvatin: *Arhitekturni biser v Selški dolini: Boncljnova hiša in Trg pred plavžem v Železnikih*. Železne niti 3 (2006), str. 251–257.

Špela Blaznik: *V spomin Franciški Čemažar*. Železne niti 6 (2009), str. 163–172.

Življenje in tehnika, leto 1978, št. 5.

Gregor Bonclj: Družinski arhiv.

Slovenski biografski leksikon.

Časopis Delo, več različnih števil.

Wikipedija, prosta enciklopedija.

Foto:

arhiv družine Bonclj

dr. Janez Rihtaršič: Fotografija stroja za izdelavo papirnih sponk l. 2010

